

Phần thứ năm

CÁC LỄ TRONG NHỮNG NGÀY TẾT

Tục của người Việt nói chung và người Quảng Nam nói riêng đều thờ kính tổ tiên, đây là truyền thống tinh thần xưa nay. Người Quảng cũng quan niệm tổ tiên luôn gần gũi con cháu, nhất là trong những lúc cả gia đình có chuyện vui hay buồn, những lúc ấy tổ tiên bao giờ cũng là nguồn động viên rất lớn, có tác dụng thiêng liêng đến tinh thần, vì thế tổ tiên là quan trọng.

1. Đưa ông Táo:

Từ 23 tháng chạp hoặc 24 trước khi rước ông bà về nhà, tục có lệ đưa ông Táo về trời. Ông Táo quân ở Quảng Nam theo quan niệm người xưa có nhiệm vụ trông coi nhà cửa, quán xuyến công việc trong nhà thuộc về bếp núc hàng ngày, đồng thời Táo quân ghi nhận những chuyện vui buồn, phải trái của gia đình trong năm đến 23 tháng chạp về tâu lại với trời. Do đó Táo quân cũng có hồn khôn, có nhân cách, thông suốt nhiều công việc mà con người không thể biết trước được.

23 tháng chạp, Táo quân chính thức về trời, có tâu lại điều mắt thấy tai nghe nơi gia đình mà Táo quân ngụ một năm qua. Để tiễn đưa Táo quân đi bình an, nhà nào cũng có lễ đưa, thường là đồ ngọt bằng gạo nếp. Ngày 30 hoặc 29 (nếu tháng thiếu) là ngày cuối cùng của một năm, từ trong nhà ra đến làng xóm đã chuẩn bị Tết, đến chiều 30 vẫn còn chưa đủ, có khi bận rộn củi lửa với nồi bánh tét đang sôi sùng sục. Bàn thờ trang hoàng chưa xong, vị chủ nhà đang loay hoay cùng con cháu, những bức tranh Tết còn lóng ngóng chưa biết treo ở vị trí nào cho vừa mắt, hợp với nội dung tranh. Đây là thời gian mà mọi công việc cuối cùng của chuẩn bị dồn lại.

2. Tắt niên, rước ông bà:

Chiều 30 là tục rước ông bà (cúng tổ tiên) lễ vật bày biện sẵn sàng, hương được thắp lên, cắm vào các lư hương đã thay cát và chưa có hương tàn. Vị chủ nhà khẩn vái thần trông coi đất đai là vị thổ công bôn xứ để xin phép cho tổ tiên về nhà

vui vầy với con cháu trong ba ngày Tết. Cùng với lễ này, cây neo được dựng lên trước sân nhà.

Vào thời điểm đêm 30 là giai đoạn chuyển tiếp còn lại không lâu để tiễn đưa năm cũ. Chiều bước sang đêm hôm ấy, có năm có mưa xuân phơn phớt, se lạnh, không gian có sắc màu đặc biệt, trời u nhẹ, êm ả. Nhiều tục lệ của chiều 30 có nơi chưa muốn bỏ quên như rể, con mang bánh trái, hoa quả rượu thịt... về nhà cha mẹ trước khi năm mới sang.

+ Khuya 30 rạng mừng một cúng hành khiển.

Trang trí nhà cửa (Ảnh: VVH)

3. Giao thừa:

Lễ hành khiển ngay vào thời điểm giao thừa, đây là đêm giao tiếp giữa năm cũ và năm mới. Lễ giao thừa còn gọi là lễ thủ kế (kế hoạch đầu năm). Đến chiều 30

tết trong nhà mọi người cảm thấy nôn nao chưa ai muốn đi ngủ sớm, trẻ em thì lại lóng ngóng trông chờ muốn thức sáng đêm để nhìn thời điểm giao thừa.

Trên bàn thờ ông bà hương được thắp lên thoang thoảng trong không gian thiêng liêng của khung cảnh gia đình mùi trầm thơm nhẹ nhàng lan tỏa. Các cây đèn sáp (ngày xưa là đèn dầu phụng) tỏa ánh sáng lập lờ soi vào những đỉnh đồng, lư hương, những đồ thờ ... trầm mặc.

Năm mới sắp đến, mọi người, mọi nhà làng xóm đang hồi hộp với niềm tin tưởng và hy vọng. Ngoài đường làng lúc này là thời điểm yên ắng, cả không gian lắng đọng đợi chờ giây phút thiêng liêng nhất của một năm, rất ít ai lai vãng lúc này, tất cả đang đoàn tụ dưới mái áp gia đình để chờ đợi. Hạnh phúc của mỗi người, mỗi nhà ở thời điểm này là cao nhất. Giao thừa đến, được tính thêm một tuổi, đây cũng là một cột mốc mùa xuân, những gì không may mắn được năm cũ chuyển tải đi cùng với lễ tổng cựa của lễ Tết đồng thời có nghinh tân chắc sẽ mang lại mọi sự yên lành may mắn hơn.

Đêm 30 trời tối đen như mực, chủ nhà thường suy ngẫm lại chuyện một năm qua, trong đó có những ưu tư, những trăn trở cùng với niềm vui đạt được trong cuộc sống, chuyện làm ăn được mát trong năm từ đêm giao thừa, suy nghĩ về những điều tốt lành sẽ đến cũng có ý nghĩa rằng “tổng cựa nghinh tân” tiếp nhận năm mới với triển vọng tràn đầy, tất cả đã bằng lòng. Giao thừa đến với không khí trang nghiêm, bắt đầu là pháo mừng xuân nổ ran, rộn lên cả một vùng không gian trừ tịch.

Ngay trong lễ giao thừa người ta tin rằng mỗi năm có một ông hành khiển coi việc trần gian, hết một năm thì thần nọ bàn giao công việc cho thần kia cho nên cúng hành khiển là nhằm tiễn ông cũ và đón ông mới. Người dân xứ Quảng cũng tin như vậy và thường nguyện:

*Niên niên giai phú quý
Nhựt nhựt tấn tài đa*

Lễ hành khiển là lễ đón vị thần mới đến trông coi việc trần gian. Mỗi giáp có 12 chi, mỗi chi có một vị thần được trời cử xuống sắp đặt công việc sai khiến mọi chuyện thuộc về năm mới. Ví dụ năm đầu giáp - năm Tý - vị thần chưởng là “Tý niên, kim niên Châu vương hành khiển Đại vương” đồng thời có một hàng sứ giả đi kèm với vị thần chưởng này¹.

¹ Các sứ giả kèm theo :

- Thiên ôn hành bi chi thần
- Lý Tào phán quân

Tiến hành cúng hành khiến còn đọc bài:

*“Viết cung duy,
Tôn thân quyền hành trong giới chức chường đương niên, chiếu tứ phương
chi bộ ốc thâm khê minh đồng dạ nguyệt, hộ vạn quốc chi thứ dân xích tử đức phối
thanh thiên, ngưỡng chư linh thần.
Bảo toàn gia nội, hộ thù vạn phước thiết lai
Tôn thân phò trì chi gia huệ dã
Cẩn cáo”*

Từ quan niệm trên, trong lễ giao thừa nhà nào cũng có ý kính trọng đón tiếp và ân cần với vị thần có chức năng quán xuyên công việc trong nhà cả năm. Cùng với đón rước thần chường là đón rước vị Táo quân từ trời đi hôm 23 tháng chạp nay cũng xuống phối hợp trông coi công việc trong nhà như thường lệ.

Đêm giao thừa là đêm trang nghiêm nhất của một gia đình, nhất là từ giao thừa về đến ngày Nguyên đán. Lễ giao thừa có nơi cúng bằng một con cá nhưng không ăn hết mà còn để dành tượng trưng cho cả năm luôn được dư thừa. Tục này ở Quảng Nam không có.

Vùng Quảng Nam, đêm giao thừa ít có tục chủ nhà ngồi giữa, con cháu ngồi quanh, vị chủ nhà chúc Tết con cháu. Bậc nhỏ - trẻ em - nhận tiền mừng tuổi. Người lớn tuổi hơn nhận lời chúc của vị gia trưởng, sau đó vị gia trưởng bàn chuyện làm ăn với cả gia đình cho năm mới đến, cho nên giao thừa còn gọi là đêm thủ kế là vậy.

Từ biệt năm cũ với những ưu tư, dằn vặt (mắc nợ, nợ đòi, thua lỗ...) đón nhận năm mới với hy vọng có nhiều điều may mắn hơn. Thủ kế bàn xong người lớn thức đến sáng, vừa trông coi nồi bánh tét, vừa sửa soạn những việc còn lại cuối cùng

-
- Thiên tặc quý vương sứ giả
 - Kim niên bảo đức, dự thánh chơn quân cai thất vạn tân binh tiên đồng sứ giả
 - Kim niên bạch mã, Đô đại Thành hoàng Đại vương
 - Đồi Văn Lâm
 - Kim niên Quốc vương đại thần đô đốc tướng quân Hành Ôn
 - Tướng quân chường tạm vạn tinh binh, Tứ xích y tùng chánh bát phương hành binh chi thần
 - Ngọc hoàng di chủ, hủy sử quyền thần xích
 - Bốn xứ chư vị linh thần
 - Bốn xứ chư vị âm binh
 - Bốn xứ chư gai tánh quận, âm hồn, cô hồn, liệt vị

Vị hành khiến năm Sửu: Kịm niên Ngụy vương; năm Dần: Tiêu vương; Năm Mẹo: Trịnh vương; Năm Thìn: Sở vương; Năm Ty: Hán vương; Năm Ngọ: Thái vương; Năm Mùi: Tống vương; Năm Thân: Từ vương; Năm Dậu: Lỗ Vương; Năm Tuất: Việt vương; Năm Hợi: Đồi vương; và hàng sứ giả đi kèm có thay đổi một vài chức danh

nhưng ý nghĩa hơn việc thức đến sáng là nhằm làm tăng thêm tuổi thọ cho vị chủ nhà, cho cha mẹ, có như vậy với có hiếu. Vì thế cả nhà thức suốt đêm chờ ngày nguyên đán trong tiếng pháo nổ mừng xuân “tổng cựa nghinh tân”

Đề cúng hành khiển, chủ nhà bày biện mâm lễ vật giữa sân gồm bánh tét, bánh in, bánh khô, còn có trà rượu, hương đèn, vàng mã (vàng bạc). Chủ lễ là vị chủ nhà. Đang hành lễ cúng, pháo được đốt lên, tiếng pháo mang lại niềm vui, tăng thêm không khí rộn ràng cho lễ hội Tết. Pháo hành khiển được tiếp tục từ tiếng pháo mở đầu từ chiều 30 Tết trong lễ rước ông bà.

Tại đình làng, vào giờ này cũng có hành khiển, vị già đầu làng làm chủ lễ cùng với một vài vị khác nữa cúng tại đình xong sau đó đánh ba hồi trống giục đầu năm, có kèm theo tiếng chiêng báo hiệu giờ đầu tiên của năm mới đã đến.

Ngay trong giờ giao thừa, tiếng pháo nổ, trống gióng lên, thêm với tiếng chiêng ngân vang khắp xóm làng không dứt. Gia đình dư đủ, thiếu thốn cũng gắng nhau đốt một dây pháo để mừng xuân, khó lắm cũng có vài ba viên pháo tre đốt trên phản đặt giữa nhà.

4. Ngày Nguyên đán (nguyên: bắt đầu; đán: buổi sớm mai):

Lễ giao thừa xong, tiếng pháo nổ kéo dài đến gần sáng thì thưa dần, mọi người đang chờ đợi ngày mừng một với nỗi vui tràn ngập trong lòng. Thế rồi rạng sáng lại đến, đây là buổi mai của ngày mừng một, một buổi mai tinh anh, đẹp biết bao, cảnh vật con người đang là lúc phấn khởi nhất đón xuân sang.

Mọi người lại bắt đầu chúc Tết.

Rạng sáng ngày mừng một Tết, trong hơi xuân mai, một đoàn người đứng đầu là vị già trưởng làng đến đình làng làm lễ thành hoàng xong, họ chúc tết lẫn nhau, rồi sau đó chia thành nhiều nhóm đến các nhà thờ, các tộc họ thắp hương tiên tổ và chúc Tết. Theo thứ tự ưu tiên, đến nhà các vị quan, lý trưởng, đến những gia đình hy sinh vì nghĩa lớn trước rồi sau đó mới phân tán. Ngày nay, sáng mừng một có tục chào cờ đầu năm, viếng nghĩa trang liệt sĩ, đi thắp hương mộ tổ tiên, ông bà, cha mẹ.

Cùng với làng chúc Tết, trong những ngày Tết bà con, hàng xóm nội ngoại đến từng nhà chúc tết lẫn nhau. Thông thường lời chúc bao giờ cũng kèm theo lời chúc may mắn trong năm mới, chúc làm ăn giàu sang, phú quý, chúc thi cử học hành đỗ đạt, chúc đông đúc con trai, chúc phúc, chúc nhau mọi sự tốt lành như ý muốn. Thanh niên nam nữ đi chúc tết từng nhóm, có khi họ chúc nhau bằng tờ thiệp gắn lên cành mai giữa nhà, trẻ em được người lớn mừng tuổi bằng tiền. Các cụ già được chúc khỏe mạnh, sống lâu sum họp cùng con cháu nhờ phước đức tổ tiên để lại...

Vào những ngày Tết, người ta ngưỡng vọng tổ tiên bằng cách thắp hương lên bàn thờ ông bà trước khi chúc Tết. Đây là tục lâu đời của người dân Việt nói chung, người Quảng Nam cũng không vượt ra ngoài truyền thống đó.

Chúc Tết rộ lên ở ngày mừng một, mừng hai, ở ngày mừng một con cháu phải kịp về ngưỡng vọng tổ tiên ở nhà cha mẹ bên nội trước, bên ngoại sau, cứ thế tiến hành từ nội ngoại ra đến người thân, làng xóm, bạn bè, những người ơn, người quen trong năm, trong đời.

Những ngày Tết, mọi người ăn bận áo quần chỉnh tề, đàn ông đầu đội khăn nhiễu, áo dài lương đen, đàn bà, con trai, con gái cũng diện những bộ đồ mới vào những ngày này. Ăn mặc lôi thôi, tóc tai luộm thuộm là điều bất kính đối với phong tục Tết.

Đã là lễ Tết, tất nhiên có đáp lễ, ai cũng mong được thăm và chúc Tết lẫn nhau, rất hiếm những trường hợp không trả lễ, trừ chàng rể đến nhà cha mẹ vợ, người chịu ơn với người ra ơn cho nhau, người làm quan có chức như lý trưởng, hương dịch... với dân thường việc trả lễ không bàn đến.

Những ngày Tết người ta đi chúc tết với tất cả tấm lòng nồng nhiệt nhất, trong sạch nhất và cũng được mọi người, mọi nhà đón tiếp với tất cả tấm lòng cởi mở bao dung nhất của họ của họ. Chính đó, trong dân gian xứ Quảng thường gọi những ngày này là "Tết nhứt".

5. Tết nhà:

Mỗi năm tết nhà một lần vào dịp Tết, có lễ tết nhà tổ chức vào sáng hoặc chiều mừng hai tết, lễ có ý nghĩa tạ ơn bà Cửu Thiên huyền nữ đã có công dạy cho người biết làm nhà trú ngụ nắng mưa. Khi bà Cửu Thiên giáng xuống đứng ở tư thế hai tay chống vào hông người và bảo mọi người hãy nhìn tư thế ấy mà dựng nhà. Nhà làm theo kiểu có nạng chống như hình bà Cửu Thiên huyền nữ nay còn thấy ở vùng Đại Lộc, Quế Sơn với kiểu nhà xưa ấy.

Trong lễ Tết nhà có dán một tờ vàng bạc ở vách phen dọc theo đòn dông nhà. Khi đặt bàn làm lễ cúng người ta đặt dọc theo đòn dông mà không đặt ngang. Tờ vàng mã còn dán vào các thúng, bô, bịch đựng lúa nếp hay những dụng cụ có sử dụng chứa đựng đồ dùng cho 3 ngày Tết.

Lễ Tết nhà có dùng gạo muối với một vài đồng tiền tượng trưng cho sự kính trọng bà Cửu Thiên huyền nữ.

6. Tết chuồng heo, chuồng bò:

Lễ Tết chuồng heo, trâu, bò tức cúng ông chuồng, bà chuồng là vị thần trông coi “ngưu lang lục súc” mong cho trong sinh đẻ sai con, mẹ tròn con vuông, nuôi được gia cầm, gia súc mau lớn không mắc bệnh tật gì.

Lễ có sắm một mâm cơm đặt ngay tại chuồng.

Trong lễ Tết chuồng heo, có dán hình heo lên cột chuồng. Một giai thoại vui về lễ tết chuồng xảy ra vào một năm heo bị bệnh chết nhiều, được kể như sau: nhân có một vị thầy rao hàng bán câu đối tết, liễn và các loại tranh Tết, người thê vẽ trên giấy, hình trâu, bò, heo, gà... đi ngang qua một nhà nọ, bà chủ nhà nghe tiếng rao gọi vào mua, bà xin một câu đối dán lên nơi chuồng heo để trừ tà đặng dễ nuôi heo.

Thầy rút giấy điều, mở bút lông, rót mực ra nghiên viết nguệch ngoạc một câu đối:

*Trường trường, trường trường trường trường trường trường
Trường trường trường trường trường trường trường trường*

Bà chủ nhà vui vẻ tạ ơn, dán ngay câu đối lên cột chuồng heo nhà mình.

7. Cúng giếng:

Tức là cúng thủy quan, vị thần trông coi giếng nước voi đầy trong năm, mong cho giếng được “vạn mạnh lai sinh” không bao giờ cạn. Vì thế có nơi người ta làm khám thờ vị thần này ngay tại giếng làng dưới cây đa hoặc cây bàng, cây sanh.

8. Cúng vườn:

Tục là cúng đất, cúng vị thần Chủ ngung đào lương ban Nguyễn Thị Thúc. Mục đích là cầu cho yên ổn nơi ăn ở cũng như nơi sản xuất. Tương truyền rằng bà Nguyễn Thị Thúc là con gái của vua (?) vì không có chồng người kinh, nhà vua đành phải gả cho người thượng (ngày xưa gọi là Man). Khi bà chết nhà vua phong sắc chưởng đất miền Nam và truyền cho dân chúng cúng, tục là cúng đất. Cúng đất thường bắt đầu từ mừng ba tết trở đi và trong cả tháng giêng đến tháng ba (đối với vùng đồng bằng và trung châu), ở miền núi cúng từ tháng tư đến tháng chạp. Những lễ vật sắm trong lễ cúng vườn có ảnh hưởng của người Chăm.

9. Lễ đưa ông bà chiều mừng ba:

Từ xưa, lễ đưa ông bà phải đến mừng bảy tháng giêng nhưng ở vùng Quảng Nam - Đà Nẵng có thể kể từ thời kỳ đầu Bảo Đại lễ đưa ông bà được tiến hành vào chiều mừng ba hoặc sáng mừng bốn. Nếu chọn ngày mừng bốn phải xem giờ tốt xấu mới tiến hành lễ cúng. Nếu đưa vào ngày mừng bảy cùng lúc với việc hạ cây neo trước sân, trước khi hạ cây neo ngày tết có lễ vía nơi trang thờ trong nhà mà không có bánh trái hoặc là một mâm cơm (cỗ bàn). Vào chiều mừng ba tết, trong lúc lễ tiễn đưa ông bà vùng Quảng Nam cũng thường có đốt pháo mừng.

10. Cúng mừng chín (vía tiên sư):

Lễ này tiến hành vào khuya mừng chín, đây là lễ cúng tiên sư bốn mạng, táo quân (Đông Trù Tư Mệnh). Cúng mừng chín tức cùng hồn khôn của con người, trong lễ cúng này vị chủ nhà đốt cặp vàng bạc nơi trang thờ đặt từ hồi chiều ba mươi

tết. Lễ cúng có hương đèn, trà, rượu và một con gà luộc, sau lễ cúng người ta thường mang cặp giò gà đi xem để biết hên xui của gia đình đầu tư làm ăn hoặc kiêng kỵ giữ mình trong năm mới đến .

Gói bánh tét dịp Tết (Ảnh: VVH)

11. Rằm tháng giêng có lệ cúng rằm:

Vào thời điểm này không khí Tết phai nhạt dần, mọi sinh hoạt đã trở lại bình thường, những cuộc vui xuân đón Tết không còn tổ chức nữa. Một năm có 12 lần rằm, có rằm nhìn thấy được mặt trăng tròn vành vạnh, có rằm do mây mù không nhìn được. Vùng Quảng Nam - Đà Nẵng lễ cúng rằm thường lệ chỉ xảy ra ở các rằm: tháng giêng, tháng bảy, và tháng mười. Trong dân gian còn lưu hành câu:

*Rằm tháng giêng ai siêng thì quảy (cúng)
Rằm tháng bảy kẻ quảy người không
Rằm tháng mười mười người mười quảy*

Có tục lệ này do không khí ngày Tết vẫn còn chưa hết tháng Tết nên có cúng hay không cũng không ảnh hưởng. Rằm tháng bảy xuất phát từ chỗ người Quảng Nam những năm mới lập nên làng xóm, việc nhà nông được mùa thì ít mà mất mùa thường xuyên vì thế tháng bảy quả là tháng đói kém, mỗi gia đình có lễ hay không thì cũng không bị lực lượng thần linh trách móc. Nhưng rằm tháng mười đúng vào thời điểm thu hoạch lúa khoai sắn đầy bờ, cuộc sống có dư giả đôi chút cho nên việc

quả cúng lễ phải đặt ra. Xuất phát từ quan niệm ấy mà rằm tháng mười nhà nào cũng có cúng rằm.

Lễ rằm có thể bằng đồ ngọt với gạo nếp, có khi có chuối. Rằm tháng giêng nhiều gia đình còn để lại các loại bánh khô, bánh in, bánh trắng.

Ở Hội An tục cúng rằm tháng giêng rất lớn, đây là di tích của nền thương nghiệp phồn vinh còn lại. Người ta cúng ở chùa Cầu, chùa Mã Viện (chùa Ông Bổn) phải tìm mua con heo to nhất tỉnh và đốt hai cây hoa chuẩn bị từ mùa hè. Chùa Hải Nam đốt liên tiếp bốn dây pháo cột từ ngọn tre buông xuống và kéo ngang ra. Pháo nổ hai ba tiếng đồng hồ liên tiếp, đến giây thứ tư thì trẻ con cũng phải bùng tai chạy trốn².

² Theo giáo sư Huỳnh Lý - Tinh Quảng Nam quê tôi - Non Nước số 2, 1997